րէն հայ թարգմանիչն ունի՝ «դուբ մի խաւարային, որ կոչի վիրապ»:

Յոյնի իմաստն այն է, որ դուբը որ խաւար է կոչւում իսկապէս խաւար էր: Նոյն միտքը հայն արտայայտում է դիմելով վիրապ բառի օգնութեան, «խաւար դուբը» համեմատելով վիրապի հետ, իբրեւ աւելի որոշ եւ հասկանալի հասկացողութեան հետ:

Ասել է թէ թարգմանչի ժամանակ վիրապ հագուագիւտ բառը արդէն ստացել էր այն առանձնայատուկ իմաստը, որ կապուած է Լուսաւորչի անուան:

Յոյն Լակկոս — դուբ յաճախ է պատահում վկայաբանական գրականութեան մէջ, այսպէս դուբ են ձգում Գոլինդուխտ կոյսին, Մօրիկ եւ Խոսրով թագաւորների օրով, որ նախապէս պահուած էր «մոռացութեան բանտում», որ նոյնն է ինչ որ Արշակի Անյուշ բերդը:

Բայց Լուսաւորչի դուբը, վիրապն իր ուրոյն դրոշմն ունի:

Ինչ նմանութիւն էլ լինի Գորիա եւ Շմոնի վկայաբանութեան եւ Ագաթանգեղոսի մէջ, միանգամայն անկարելի է որ Լուսաւորչի վիրապի պատմութիւնը փոխառութիւն լինի վկայաբանութիւնից: Պէտք չէ մոռանալ, որ ասորի վկայաբանութիւնն ինքն մի անվաւեր գրութիւն է եւ չէ ծագում բնաւ ժամանակից եւ շարշարանքին ներկայ գրչից, ինչպէս հաւատացնում է վկայաբանութեան հեղինակ Թէոփիլոսը: Գալուստ Տէր Մկրտչեանը համարում էր «պարզ եւ սրտառուչ» իբր վաւերական գրութիւն: Սակայն, այժմ պարզուած է, որ վկայաբանութիւնը յերիւրուած է 350–450 միջոցին (Harnack, Geschichte d. alt. Litt II, 474) հաւանօրէն 390-ի մօտերը, այսինքն՝ վկաների նահատակութիւնից գրեթէ մի դար յետոյ, հայ դպրութեան ծագման նախօրեակին:

Թողնենք առայժմ հայ թարգմանութեան ժամանակի խնդիրը, որին դառնալու ենք ուրիշ անգամ: Նոյնիսկ ասորի բնագրի երեւնալու ժամանակը Լուսաւորիչն արդէն խոշոր հեղինակութիւն էր ճանաչուած, որպէս սրբութեամբ եւ գերահրաշ զօրութեամբ առաքինացած եկեղեցու հիմնադիր: Նրան վերագրած 12 շարշարանքների մէջ միակը, որ տեղական կերպարանք ունի եւ կապուած է նոյնիսկ աշխարհագրապէս երկրի հետ, այդ վիրապի պատմութիւնն է: Միւսները, ինչ եւ լինի նրանց պատմական հիմը կամ առիթը, կրում են ընդհանուր վկայաբանական բնոյթ եւ թերեւս շատ կէտերում կամ գծերում արդիւնք են վերջին խմբագրի գրական հմտութեան:

Սխալ կը լինէր կարծել, որ Լուսաւորչի փառքը հիմնուած է Ագաթանգեղոսի վրայ: Լուսաւորչի կեանքը, թւում է որ, զարդարուած է եղել աւելի շողշողուն եւ հրաշալի զբոյցներով, աւելի կենդանի առասպելներով, որ բնականօրէն պիտի կուտակուէին հին եւ նոր կրօնական հասկացողութեանց ընդհարման կենտրոն կազմող անուան շուրջը: Ագաթանգեղոսի վերջին խմբագիրը իբր քրիստոնեայ լուսամիտ ոմն զտել մաքրել է Լուսաւորչի կենսագրութիւնն իր ժողովրդական տարրերից, իր իսկական արդուզարդից եւ վեր է ածել մի սովորական վկայաբանութեան հազար ու մի սրբերի յատուկ անինքնագիծ տանջանքներով, որոնց ուսումնասիրութիւնը միայն գրական հետաքրքրութիւն ունի եւ ոչ պատմական: Արտառոց շարշարանքներից հիւսած լուսապսակի մէջ սակայն միայն վիրապի դէպքն է, որ փայլում է կեղծ քարերի մէջ իբր իսկական գոհար հնութեան խորհրդաւոր փայլով:

Վիրապի հրաշքի պատմական հիմը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ այն, որ մահապարտ Գրիգորը բանտարկուած է եղել Արտաշատում: Հաւանօրէն բանտը կոչւում էր Վիրապ, որպիսի իմաստ պահուած է Ս. Գրքում, ինչպէս յիշեցինք:

Սակայն, մեղ թւում է, որ արքայական այդ հասարակ բանտի վրայ ընկել մնացել է հին կրօնի վերջին յիշողութիւնը, ինչպէս հալածական ամպերի յետին բեկորի ստուեր: Եւ այդ ստուերն է, որ սովորական բանտը դարձրել է վիրապ եւ տուել նրան Ագաթանգեղոսեան կամ Լուսաւորչեան իմաստը:

Մեղապարտ Գրիգորը փակւում է անլոյս մի փոսում երկար ամիսներ, գուցէ տարիներ, որպէսզի յետոյ ելնէ եւ լուսաւորէ հայ աշխարհը նոր լոյսով: Հին հաւատալիքի զօդանցն է, որ լսում է վիրապի շուրջը, այն հաւատալիքի, որի զօրութեամբ Թրակացի Զալմոք-